

בניית תדמית עצמית וחשיבותה

איך תת-ההכרה מגשימה את מה שאנחנו מאמינים עלינו ועל ילדינו

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א – תת-ההכרה מגשימה את הפחד

הנער שפחד מחלומות שמתגשמים · תאונות, מבחנים, ואבנים באמצע הדרך

פרק ב – שטיפת מוח חיובית: הכוח שבמילים

"לשם מצוות עונג שבת" · עד שיצא ליבו מהספק · רבי ישראל סלנטר: לדעת גם את המעלות

פרק ג – הילד שלא דיבר: יצירת הקשר

הגעתו למוסד · יצירת אשליה של תקשורת

פרק ד – "אני אגרום לך לחשוב שחלמת"

הפריצה במשרד · הטייפ שלא הניח לו

פרק ה – תמונת ההורים הופכת לתמונת הילד

אנחנו לא משנים אנשים · התמונה שהילד שומע במוחו

פרק ו – חינוך נגד שקר שיוצר שקרנים

"אבא שלי הפך אותי למקצוען" · לפני עיוור לא תיתן מכשול · המפתח לכספת

פרק ז – הרבנית שחייכה

בדרך מהכותל · "זה לא נכון מה שאמרתי"

תת-ההכרה מגשימה את הפחד

בפרק זה:

- סיפור: הנער שפחד מחלומות שמתגשמים - והפתק שהיה בכספת
- איך תדמית עצמית שלילית מייצרת בפועל תאונות, כישלונות ומכשולים

נושא השיעור שלנו הוא בעצם המרכזי מכל הנושאים שדיברנו עליהם עד כה: **התדמית העצמית** - איך בונים אותה, מהי חשיבותה. ואם נספיק, נדגים חלק מהעקרונות גם על נושא חינוכי מובהק אחד - נושא מעשי לגמרי, שכולנו נתקלים בו: השקר.

אני אפתח בשני סיפורים, שניהם מבוססים על עובדות אמיתיות - אני משנה רק פרטים שעלולים לגרום לזיהוי. הסיפור הראשון מתאר פעילות חינוכית קצרה, שממחישה יותר מכול את הבעיה של התדמית העצמית.

הנער שפחד מחלומות שמתגשמים

לפני שנים ניגש אל"י נער אינטליגנטי ומוצלח, שגילה לי סוד שהוא טומן בלבו כבר שנים: יש לו פחד מחלומות שמתגשמים. שאלתי מאיזה חלומות בדיוק. "חלומות שקורים באמת," ענה. באותו רגע ידו הייתה חבושה בגבס - רוב חלומותיו קשורים לפילה, והוא באמת נפל ושבר את היד.

אמרתי לו שאין לי תשובה מוכנה לבעיה כזו, אבל הצעתי עסקה: הוא יתחייב לספר לי כל חלום שהוא חולם, לפני שהוא מתגשם, ואחר כך אטפל במימוש שלו. הייתי בטוח, כמו כל מי שמחייך כאן, שאחרי שיספר לי, שום דבר לא יקרה. שלושה ימים אחר כך הוא בא: חלם שוב שהוא ייפול, הפעם במדרגות בירידה לפנימייה. חייכתי, אמרתי לו שיהיה בסדר. אחרי שלושה ימים הוא נפל, נפילה רצינית, ושבר את האף.

חיפשתי במקורות, עד שמצאתי, לתחושתי, את הפתרון - בספר "מכתב מאל"ה". אמרתי לנער שגיליתי את הסוד, אבל אם אגלה לו את הפתרון עכשיו, לא אוכל להוכיח שהוא נכון; ואם אגלה לו רק אחרי שיקרה - הוא יגיד שאני "חכם לאחר מעשה". הצעתי לכתוב את הפתרון היום, ולנעול אותו כך שהוא יידע שנכתב מראש, אבל לא יקרא אותו עד שיקרה מה שיקרה. הנער עצמו הציע פתרון: כספת נעולה בחדרו, במשרדי - כך לא הוא ולא אני יכולים לגעת בפתק.

נהגתי אז לבקר מדי לילה בפנימייה. בסביבות חצות ראיתי אותו לא ישן בשקט. ניגשתי, אמרתי לו: "זה סתם חלום, אין לך מה לדאוג." הוא נבהל: "אתה יודע שהחלומות שלי מתגשמים?" - שכן הספיק להתעורר בינתיים בלי ששמתי לב, ו"דיווחתי" לו על חלום שהוא לא סיפר לי במפורש. עבר יותר משבוע, והוא נפל - הפעם בבית מדרש, לא במדרגות. בא אליי מוטרד, אבל גם עם אווירת ניצחון: "אתה רואה?"

אמרתי לו: "עכשיו הגיע העת לפתוח את הפתק." הוא הוציא אותו מהכספת ופתח. כתוב היה: "אני אגרום לך לחשוב שחלמת שטיפול בבית המדרש, למרות שלא חלמת - ואז תיפול."

זהו אחד הגילויים הפשוטים והברורים ביותר בתחום פסיכולוגיית המעמקים - ומצאתי אותו, לא במקורות הפסיכואנליזה, אלא ב"מכתב מאל"ה". כשאדם חרד וחושש שמשהו יקרה לו, הוא גורם לעצמו, בלי להיות מודע לכך, שהדבר הזה יקרה - כדי להירגע מהמתח של הפחד עצמו. הראיה שהתפיסה נכונה אינה רק הסיפור - אלא העובדה שאחרי שהנער הבין את זה, לאחר כמה שיחות, התופעה נעלמה ולא חזרה.

יש לתופעה הזו גיבוי גם מהעולם המקצועי הכללי: מבחינה סטטיסטית, אמור כל נהג שנוהג כמות מסוימת של קילומטרים להיות מעורב פעם אחת בתאונה - אבל בפועל יש נהגים שמעורבים בתאונות בלי סוף, ויש כאלה שמעולם לא נפגעו. כשבדקו זאת בתחום תאונות עבודה, התברר שאנשים בעלי מרירות, ריחמנות עצמית, תסכול ותדמית עצמית שלילית נפגעים הרבה יותר מאנשים בעלי מבט אופטימי על העולם.

ישנן גם עבודות בתחום חינוך ילדים המראות שילדים שיש להם נקיפות מצפון על "עבירות" חמורות - לפחות במושגים שלהם - מענישים את עצמם בתת-מודע: מזיקים לעצמם, מפילים את עצמם, גורמים לעצמם תאונות, כדי להרגיש שהם "פתרו" את בעיית החטא. כשאדם מדמיין את עצמו ככישלון, הוא נעשה כישלון. ילדים שרוכבים לראשונה על אופניים ורואים אבן באמצע הדרך, רוצים שלא לפגוע בה - ורוב הסיכויים שדווקא בה יפגעו, כי הפחד שזה יקרה מדביק אותם לסיטואציה. תלמידים שמשותקים לפני מבחן, שכל הידע נעלם להם, ואחרי שנגמר המבחן כל התשובות פתאום עולות בזיכרון - זו אותה תופעה: פחד מכישלון שיוצר את הכישלון בעצמו.

שטיפת מוח חיובית: הכוח שבמילים

בפרק זה:

- מדוע השל"ה הקדוש אומר לבכר "לשם מצוות עונג שבת" לפני אוכל טעים
- "עד שיצא ליבו מהספק" - אותה עבודה, שתי חוויות
- רבי ישראל סלנטר: מי שלא יודע את מעלותיו, מצבו גרוע ממי שלא יודע את חסרונותיו

אין דבר כזה "תדמית עצמית" שנולדים איתו - זה קשור לאופי, אבל אף אחד לא נולד איתו. כל אחד יצר אותו בדרך מסוימת, ובאותה דרך אפשר לסתור אותו. השעה הטובה ביותר לשטוף את תת-ההכרה בכיוון הרצוי היא **שעת הדמדומים** שבין ההכרה לתת-ההכרה - השעה שבה אדם הולך לישון, מתחיל להירגע ולהגיע לרפיון. אגרת התשובה לרבינו יונה, וכן אגרת הרמב"ן לבנו, מרמזים על עומק בעניין הזה, מעבר למה שמובן על פניו.

אם אדם יאמר לעצמו באותה שעה, עשרות פעמים - ממש שטיפת מוח עצמית - "אני טוב, אני מוצלח, אני אהיה יותר טוב", בלי ספק יראה תוצאות. אני אומר זאת אחרי ניסיון עם נערים רבים שהסכימו לנסות זאת - והתוצאות מפתיעות ממש. אפילו המדע הפסיכולוגי המערבי, המפגר יחסית לידע שיש לנו, כבר גילה משהו דומה בתחילת המאה העשרים - שיטות של "אוטוסוגסטיה", שטיפת מוח עצמית, שהתפתחו בעיקר בצרפת. אבל אנחנו הכרנו את זה הרבה לפני כן, ובצורה מדויקת הרבה יותר.

השל"ה הקדוש כותב שבשבת, לפני אכילת מאכל טעים, ראוי לומר "לשם מצוות עונג שבת". שאלתי פעם אחד מגדולי ישראל: איך אני יכול לומר את זה, והרי אני יודע שאוכל את זה כי זה טעים - האם זה לא שקר? השיב לי: אין בזה שקר, מכיוון שבשעה שאתה אוכל, יש בכך גם את היסוד החיובי הזה של מצוות עונג שבת, ברמה כלשהי בנפש. וברגע שאתה אומר זאת בפה, אתה מחזק את הכוח הזה, והוא הופך לדומיננטי יותר.

מקור: של"ה הקדוש, הלכות שבת - עניין "לשם מצוות עונג שבת"

כל אישה שעומדת לפני עבודות פסח, ותגיד לעצמה שהיא עושה זאת "לשם מצווה", לא רק מתוך הרגל או לחץ חברתי - תרגיש בעצמה שהאוירה שונה. כשעושים כוס קפה אחת לשנייה "לשם מצוות חסד" ולא סתם כי "המדריכה הזהירה לפני החתונה שזה חשוב כי הבעל חוזר עצבני" - העולם משתנה. אנשים בינוניים - ואני

מכיר בעיקר אנשים כמוני - ירגישו פתאום שהחיים שלהם נעשים רוממים יותר. לא צריך ללכת להרצאה בשביל רגע של רוממות; אפשר לשנות את סגנון החיים היומיומי, בכל צעד ושעל. בהתחלה זה יראה מלאכותי, אבל אין ספק שכך זה עובד.

עד שיצא ליבו מהספק

שאלתי פעם ראש ישיבה, בחבורה של אפיית מצות, על קירצוף הפח שעליו מרדדים את המצות - כמה צריך לקרצף? "עד שזה יהיה שקוף", ענה. "כמה זה?" שאלתי שוב. "או עד שיצא ספק מליבו", ענה, "או עד שיצא ליבו מהספק." זו התשובה. אפשר להשקיע באותה פעולה בדיוק מאמצים פיזיים נוראיים, ואפשר לעשות אותה בקלות, בהנאה ובחיוך - והתוצאה זהה, לא פחות נקייה.

אפשר להחזיק את היד קפוצה בכוח נורא, ואפשר להחזיק אותה קפוצה בקלות - ברוב המקרים איננו שולטים בזה ברצון בשעת המעשה, אלא רק בתדמית שיצרנו מראש. מי שמדמיינת מראש שהבית לפני ליל הסדר יילך בקושי ובכבדות - זה מה שיהיה, כי זו התמונה העצמית. מי שמדמיינת איך הבית מבריק ומצוחצח ואיך זה הולך לה בקלות - זה גם מה שיהיה, קל יותר.

רבי ישראל סלנטר אמר: אמנם חיסרון הוא שלא לדעת את חסרונות עצמך - כי אז לא יודעים מה לתקן. אבל גרוע יותר מצבו של מי שלא יודע את מעלותיו. קל לחשוב לרגע כמה חסרונות אני יודע על עצמי - קשה הרבה יותר לחשוב כמה מעלות. קשה מאוד לאדם שיהיה לו מבט חיובי על ילדיו אם אין לו מבט חיובי על עצמו. מי שמלא כלפי עצמו מרירות, זעם ותסכול - כל ההקלטות האלה שבמוחו, הוא ימצא אותן שוב אצל הילדים, בלי ספק. מי שלא יכול לומר על עצמו יותר מעלות מחסרונות - הוא פשוט לא יכול להצליח בעבודת השם, כך אמר רבי ישראל סלנטר, ולא לאדם פרטי כלשהו - לכולנו.

הילד שלא דיבר: יצירת הקשר

בפרק זה:

- רקע קורע לב: הילד שהגיע למוסד בלי שום יכולת תקשורת
- איך יוצרים תחילת קשר עם ילד שלא מדבר בכלל - "אשליה" של תקשורת

הסיפור השני עוסק בפעילות חינוכית ארוכה בהרבה - נמשכה כמעט שנתיים עד שהבשילה, אבל השלב שבו לפחות הובטח לנו שאנחנו בדרך הנכונה, לקח כמה חודשים. הסיפור עונה טוב מאוד על השאלה: איך בכלל בונים אצל מישהו תדמית עצמית, כשהתחלה היא כמעט מהאפס.

הילד שלא היה לו עם מי לדבר

הגיע אלינו מקרה טרגי במיוחד - ילד שאביו רצח אדם לנגד עיניו, כשהיה בן שש. במשך שנים הוא נזרק ממשפחה אומנת אחת לשנייה, וממוסד אחד לשני, עד שהגיע אלינו בגיל שנים עשרה. העובדת הסוציאלית שטיפלה בו ביקשה שנחזיק אותו "בשמירה" שבועיים, כי היא נאלצה לצאת לחוץ לארץ. הוא לא היה שייך למגזר הנוער שאנחנו קולטים בדרך כלל, ולא הייתה שום דרך לתקשר איתו - "אין קומוניקציה, אין מה לדבר איתו". רציתי להתווכח, אך הבנתי שאין ברירה, ובינתיים העובדת נעלמה מהשטח.

הוא נכנס למשרד צמוד לקיר, מסתכל עליי בפחד, בלי לדבר, כל הזמן בודק שהדלת פתוחה. כשקמתי מהכיסא, הוא נמלט החוצה. הוא נשאר אצלנו יום, יומיים, שלושה - ומהר מאוד מצא לעצמו "שגרה": נכנס לכיתה הראשונה שנקרתה בדרכו, ישב על הכיסא הכי קרוב ליציאה, בלי לשאול איש. בחדר אוכל תפס את המקום הכי קרוב לדלת. תמיד גרר את עצמו מאחורי הקבוצה, כמו כלבלב עזוב.

הפתרון המקצועי - מקום מתאים בעוד חודש-חודשיים - לא היה זמין. הצוות התלבט: יש שאמרו שאי אפשר להחזיק אותו, שהוא יגרום לדיכאון בקרב הצוות. אחד הציע: "בואו ננסה לעזור לו, ולפחות נהיה עסוקים בחיובי, לא בשלילי." וכך התחיל הסיפור.

אשליה של תקשורת

המשימה הראשונה הייתה ליצור איתו איזושהי תקשורת - הוא לא היה מנענע בראש אפילו "כן" ו"לא". מהתיק ידענו שאחרי האסון דיבר עוד שבועיים, ואז נקלע לגמגום קשה מאוד וחדל לדבר.

שמתי לב, דרך חלונות נמוכים בכיתה שהשתקפו לי את הכיתה מאחור בזמן שכתבתי על הלוח, שהוא עוקב אחריי בעיניים - כשהייתי פונה אליו, הוא היה מוריד את הראש ומעמיד פני אדישות. הבנתי שהוא כן מתעניין, פשוט לא רוצה - או לא מסוגל - להראות זאת.

החלטתי, יחד עם הצוות, על תרגיל: כל פעם שנהיה משוכנעים במאה אחוז שאנחנו יודעים מה הוא רוצה להגיד - נעמיד פנים שהוא אמר את זה, ונסביר את זה במילים, גם אם כל מה שעשה היה נהמה. למשל, כשהמחנך שאל את כל הכיתה, אחד-אחד, אם מעדיפים ללמוד או ללכת לבריכה, וכשהגיע אליו, הוא נהם משהו - "אתה מעדיף ללכת לבריכה, בסדר." שטפנו לו כך את המוח שבועיים: אנחנו מבינים אותו, אנחנו יודעים מה הוא רוצה.

אחר כך ניסיתי לגרום לו לפנות אלינו. גיליתי שהוא אוהב מאוד סוג מסוים של מעדן חלבי שהיה מחולק בפנימייה. כל אחד קיבל את המנה שלו מונחת לפני צלחתו. פעם אחת נכנסתי לחדר האוכל לפניו, לקחתי את המנה שלו והנחתי אותה אצלי, בקצה השולחן שלי, הקרוב ביותר לשולחנו. הוא נכנס אחרון, ראה שאין לו את המעדן במקומו, בדק, ולבסוף ראה אותו אצלי. התקרב, חזר, התקרב, חזר - ולבסוף ויתר ונשאר במקומו.

לא ויתרתי. עשיתי את זה שוב, ושוב. בפעם השלישית הוא הצביע. "אתה רוצה את המעדן, נכון? תעשה ככה," הראיתי לו תנועה. הוא עשה אותה - נתתי לו, אפילו שניים, כפיצוי על הפעם הקודמת. וכך, יום-יום, בכל דבר ששאלנו ובררנו, "הבנו" את התשובה שלו - עד שהתחיל לעשות תנועות ברורות של כן ולא.

"אני אגרום לך לחשוב שחלמת"

בפרק זה:

- הרגע שבו הילד גילה שהוא יכול לדבר
- הטיפפ שהוא לא הרפה ממנו לילה שלם

הפריצה במשרד

לפני חופשת פסח קראתי, כמנהג המוסד, לכל תלמיד אחד-אחד למשרד, לשאול אם הוא רוצה להמשיך בפנימייה אחרי החופש או ללכת הביתה - שאלה שרוב התלמידים ידעו שהיא בעיקר טקסית, כי לרובם לא היה לאן ללכת. כשהגיע תורו, ידעתי שהוא כבר שומע מבחוץ ומבין על מה מדובר.

ישבתי מתעסק בניירות, שקוע לכאורה, ושאלתי בלי להרים עיניים: "אתה רוצה ללכת או להישאר?" הוא עשה תנועה. "בסדר, אתה יכול ללכת", אמרתי, בלי להרים את הראש. הוא עשה את התנועה שוב, יותר חזק. "בסדר, אתה יכול ללכת, שלום", אמרתי, נשאר שקוע בניירות בכוונה, לא מרים את העיניים.

הוא נעמד בשקט, מחכה - ואני החזקתי את עצמי לא להרים את הראש. "בסדר, למה אתה מחכה?" שאלתי, "אני מצטער, אני קצת לחוץ עכשיו, יש לי עוד תלמידים לראיין, אתה רוצה להיפרד? ניפרד אחר כך, זה לא דחוף." הוא נהם שוב, חזק יותר. המשכתי, בלי להרים ראש: "בסדר, הבנתי שאתה רוצה ללכת." ואז הוא ממש התחיל לרעוד.

חשבתי שעברתי את הגבול. ואז, פתאום, בעזרת השם - הוא צרח. לא נהם, **צרח**. ואז נעמד ופרץ בבכי, נהרות דמעות. באותו רגע הבנתי: הוא לא יודע שהוא **יכול** לדבר. חשבתי כל הזמן שהוא יודע ופשוט לא רוצה - אבל הוא לא ידע שהוא מסוגל.

הטייפ שלא הניח לו לילה שלם

אחרי שנרגע, אמרתי לו: "אני רוצה לגלות לך שהכנתי הקלטה מראש של השיחה הזאת. יש כאן הקלטה - אני רוצה שתשמע בטייפ שאמרת 'לא נכון'. עכשיו יש לך שלושה משפטים החשובים ביותר בחיים: אתה יכול להגיד 'לא', אתה יכול להגיד 'נכון', ואתה יכול להגיד גם 'לא נכון' - כי אם אמרת 'לא נכון', אתה גם יכול להגיד רק 'נכון'". ביקשתי מאחד העובדים שהקליט קודם רק את הקטע של הדיבורים שלו, בלי ה"התעללות" שלי בשיחה - הקליטו את הקטע הקצר חמש עשרה-עשרים פעם ברצף.

"לפני שאתה הולך לישון", אמרתי לו, "תקשיב, ותשמע איך אתה דיברת." ירדתי לפנימייה באותו ערב, בסביבות עשר - הוא עדיין עם הטייפ. ירדתי שוב לפני שהלכתי הביתה, בשעה שתיים עשרה וחצי - עדיין עם הטייפ. יצאתי בבוקר, לפני התפילה, לתת שיעור במושב סמוך, בחמש וחצי - הוא עוד היה עם הטייפ. הוא הלך עם הטייפ הזה צמוד, הלך וחזור, כל הלילה, שומע את הקול שלו אומר "נכון" שוב ושוב.

הוא היה אחד המורים הגדולים שלי בחיים. מה שהוא לימד אותי הוא איך פותרים בעיה של תדמית עצמית, של פסימיות מול אופטימיות. הוא שטף לעצמו את המוח, שעות על גבי שעות, שהוא מסוגל להגיד "לא נכון" - משפט שאפשר להסתכל עליו גם כעל כישלון קטן, אבל הוא התמקד רק בהצלחה שבו. הוא היה שוכב ומדמיין את עצמו מדבר לפני כיתה, שנים לפני שנהיה מורה - זה היה הסמל שלו. יום אחרי יום דימיין, ובחסידי השם בנה לעצמו תדמית חיובית, ולפיה ראה את החיים.

ביקרתי אותו כעבור שנים באשקלון: הוא מורה בחינוך עצמאי, נשוי, אב לילדה. מגמגם עדיין, אך גמגום קל בלבד. גר בדירת שני חדרים צנועה - ומרוצה, שמח בחלקו, ומצפה בשמחה לחוק המשכנתאות החדש שיאפשר לו לקנות את דירתו.

תמונת ההורים הופכת לתמונת הילד

בפרק זה:

- "אם תוציא יקר מזולל" - אנחנו לא משנים אנשים, מוצאים את הטוב שכבר יש
- איך התמונה שיש לנו על הילד הופכת לתמונה שיש לו על עצמו

לעיתים שואלים אותי איך אנחנו, בחסדי השם, מצליחים "לשנות" בחורים. התשובה: **אנחנו לא משנים אנשים**. הפסוק אומר "אם תוציא יקר מזולל, כפי תהיה" - אנחנו מוצאים את הטוב שכבר קיים, ומדכאים את הרע. זה נוסח מדויק הרבה יותר מ"לשנות אנשים" - כי באמת אי אפשר לשנות. אין אדם שאין בו הרבה יסודות חיוביים, ואין אדם שאין בו הרבה יסודות שליליים. בכל אחד מאיתנו יש עמלק קטן, ולהבדיל, גם משה רבנו קטן. השאלה היא את מי אנחנו מטפחים ומגדלים, ואת מי אנחנו מדכאים.

התמונה הראשונה שיש לילד על עצמו נקבעת לפי התמונה שיש להורים עליו. מי שיש לה מודעות עצמית תגלה, גם כעבור עשרות שנים: כשיש לה ביקורת עצמית, כשהיא "שומעת" את ההקלטות במוח שלה, היא שומעת בעצם את המשפטים של ההורים. אם שטפו לה את המוח שהיא "עצלנית" או "כזאת וכזאת" - היא שומעת בדיוק את אותן מילים, כל חייה. יש לילד אפשרות להילחם ולהתמודד עם זה, אבל זה דורש מאמצים אדירים.

אין לנו ספק שגם כשיש לנו ציפיות חיוביות סבירות - הן מקבלות מהילדים תגובה תואמת. אבל קודם כול צריך להתחיל עם עצמנו: ממש לפני שהולכים לישון, לעצום עיניים בשלווה: "אני טוב, המצב משתפר, אני נהיה טוב יותר מיום ליום" - ובאמת נהיה טובים יותר. אין פחד שמי שיעשה זאת "ינוח על זרי דפנה" ויפסיק להתקדם בעבודת השם - הסגנון האחר, של מרירות ודיכוי, הוא נסיגה מתמדת; ההתקדמות האמיתית מגיעה רק בדרך הזאת. שטיפת מוח חיובית פשוט דולה החוצה את הכוחות החיוביים שכבר קיימים בנו באמת.

מכתב מאליהו מסביר בהקשר זה גם את דברי הגמרא (חגיגה ד ע"ב) על מלאך המוות ורב נחמן: מי שמדביק מחשבתו בחסד - חסד שולט בו; מי שמדביק מחשבתו בדינים - דינים פוגעים בו. אדם שפוחד ממהו, גורם לתת-ההכרה שלו כל הזמן ליצור תמונה של אותו כישלון, של אותו פחד - ואז זה בא. ואם אדם יצייר לעצמו תמונה של הצלחה, ישטוף לעצמו את המוח בתמונה כזאת - גם היא תבוא. כך זה לגבי עצמנו, וכך זה גם, בהחלט, לגבי ילדינו - רק שאיננו תמיד מודעים ליצור אצלם תמונה חיובית.

חינוך נגד שקר שיוצר שקרנים

בפרק זה:

- סיפור: השקרן המקצועי - "אבא שלי הפך אותי למקצוען"
- "לפני עיוור לא תיתן מכשול" - איך אנחנו מכשילים ילדים בעצמנו
- סיפור: המפתח לכספת, והכסף שלא נגנב

יישום מעשי של כל מה שדיברנו עליו: איך ילדים הופכים לשקרנים? התשובה, לצערי, היא: אנחנו מחנכים אותם לכך. ברור שאנחנו חיים בעולם של שקר - הרחוב, הפרסומת, גם זו ה"בהכשר" - וזה נושא בפני עצמו. אבל יש כאן משהו יותר מטריד: דווקא ההורים שהכי חוששים שילדיהם יהיו שקרנים, הופכים אותם, לא פעם, לשקרנים מקצועיים.

"אבא שלי הפך אותי למקצוען"

נער שכבר היה ברחוב היה, לדבריו, מומחה גדול לשקר - אילו היה מרוויח מזה כסף, היה עשיר גדול. גם אנשי מקצוע מנוסים התקשו לתפוס אותו. פעם, כשעמד לפניו כבד ומרוד מכר, שאלתי איך הגיע למקצועיות כזו. "אבא שלי הפך אותי למקצוען", ענה. "אבא שלי אמר לי שהוא סולח לי על כל דבר בעולם, חוץ משקר. כל פעם שהייתי באיזו אשמה, הוא אמר לי: 'תגיד את האמת. אם תשקר...' והייתי נכנס ללחץ כזה, שעם הזמן למדתי להמציא שקרים שאפילו הוא לא יתפוס."

מה הבעיה? כל לחץ, כל משטר אימים, מביא בדיוק לתוצאה ההפוכה - "לפני עיוור לא תיתן מכשול". דמיינו רגע מישהו שרוצה להכות אתכם, לא להרוג, רק להכות, שואל: "קוראים לך יחזקאל?" מה תעשו? אם תגידו "לא", ומישהו יגיד "שקרן, התגלה הפרצוף האמיתי שלך" - הילד נמצא רוב הזמן באותו מצב בדיוק, בלי שאנחנו קולטים זאת. הורים שמאיימים "אם תשקר תקבל פי שניים" יוצרים חישוב פשוט: אם יתפסו אותו בשקר - יקבל פי שניים; אם לא יתפסו - יצא בלי כלום. אין בזה שום תמריץ לומר אמת, יש רק תמריץ להשתפר בשקר.

כמה מכשולים אנחנו שמים לפני הילד בלי כוונה? הוא בא מבית הספר, לא רוצה לספר מה היה - ולא חייב לספר, יש לו סיבות טובות. אנחנו "לוקחים עליו" - שואלים דברים שאין בהם באמת עניין, רק כדי לבחון אם יגיד אמת. אמא חוזרת הביתה, רואה שיירי אצבעות בציפוי העוגה, והילד עומד עם אצבעות מוכתמות - ושואלת: "מי נגע בעוגה?" למה היא שואלת? היא כבר יודעת. ככל שאנחנו מעמידים את הילדים בפני יותר ניסיונות, כך יש לנו יותר סיכוי להכשיל אותם. הקדוש ברוך הוא כבר יעמיד בפניהם מספיק ניסיונות משלו - זה לא תפקידנו.

נקודה חשובה נוספת: אצל ילדים קטנים, הגבול בין דמיון למציאות מטושטש הרבה יותר ולזמן ארוך יותר משאנחנו חושבים. ילד בן שלוש כמעט אף פעם לא משקר במובן האמיתי - הוא מדמיון, מפנטז, רוצה שהדברים יהיו כך. גם ילד בן עשר עשוי לערבב בסיפוריו יסודות של רצון ומשאלה, בלי שהוא יודע שזה לא קרה. אם ילד בן ארבע-חמש מספר סיפור שחציו פנטזיה, אני לא אומר לו שהוא משקר - לכל היותר אומר: "היית מאוד רוצה שזה יהיה כך, נכון?" זה לא שקר. השקר האמיתי - שראוי להעניש עליו - הוא רק שקר שנעשה במגמה להרוויח משהו, כשברור שהילד יודע שהוא עושה מעשה לא ראוי, ורואים זאת עליו.

המפתח לכספת

נתתי פעם למדריך צעיר את מפתח המשרד. "תשים לב שהרוח לא תעיף ניירות, יש שם מסמכים חשובים," אמרתי. "אתה לא חושב שאני אתעסק בניירות?" שאל בחשד. "לא," אמרתי, "יש לי אמון בך." "אתה יכול להתאכזב," אמר. "אתה לא תאכזב אותי," אמרתי. "למה אתה חושב כך?" שאל. "כי יש לי אמון בך. ואם כן אתאכזב - אתה תסבול הרבה יותר ממני, כי תסתכל על עצמך במראה ותגיד לעצמך: אני לא גבר."

קרה לי גם עם אותו נער עצמו, שביקשתי ממנו להביא לי כסף מהכספת של הישיבה - סכום לא גדול, כמה מאות שקלים. הוא לקח את המפתח, נכנס, ואז חזר: "אני לא יכול לעמוד בניסיון הזה - לא רוצה לפתוח את הכספת." לא היה שווה לו לשקר, ולא היה שווה לו לגנוב, בשביל לאבד את האמון שניתן בו.

רוב ההורים מתייחסים באופן אוטומטי: "ילד = חשוד כשקרן". המשוואה צריכה להיות הפוכה: באופן אוטומטי, "ילד = דובר אמת" - אלה הציפיות שלי ממנו, כך אני מתייחס אליו, וכך הוא מתנהג. הכלי המרכזי, היסודי, לגדל דוברי אמת ולגרום להם להתחיל להאמין שהם דוברי אמת, הוא **להתייחס אליהם באמון** - לא בחשדנות מתמדת, לא לצוד אותם בכל הזדמנות, לא להכשיל אותם בניסיונות מיותרים.

בפרק זה:

- זיכרון ילדות: הדרך הארוכה מהכותל לבית הדוד
- "זה לא נכון מה שאמרתי" - התמונה שנחרטה לחיים

בדרך מהכותל

אספר סיפור אישי מילדותי, שאני זוכר עד היום בלי לדעת בדיוק להסביר למה הוא כה חרוט בי. הלכתי עם אחי, כפי שנהגנו לעשות מדי שנה אחרי תשעה באב, מהשכונה שגדלנו בה - מרחק לא קטן, עשרה-שנים עשר קילומטרים - עד הכותל המערבי, ואחר כך, כי כבר לא יכולנו ללכת בחזרה, לבית קרוב משפחה בשכונת גאולה בירושלים. שם היה אפשר לשבת, לקבל כסף לנסיעה, ולחזור הביתה באוטובוס.

הרבנית שם, זכרה לברכה, תמיד קיבלה אותנו יפה, ושני דברים ממנה השפיעו עליי הרבה בחיי. ראשית - היחס, הכבוד, ההערכה, המבט שלה: היא התייחסה אליי כמו למבוגר, אף שהקשר בינינו היה רחוק יחסית.

"זה לא נכון מה שאמרתי"

פעם אחת, לא זוכר בדיוק את הרקע, נכשלתי במשהו - הייתי אז בכיתה ח', לפני בר מצווה - ולא אמרתי את האמת. שיקרתי לה. היא, ככל הנראה, הבינה שאני משקר, אבל דיברה אליי בנעימות, בלי להעיר דבר במפורש. אחר כך, כשישבנו לבד, אחי ואני, היא דיברה קצת על האמת - בלי רמיזות, בלי עקיפות, בלי מבטים מהצד. פשוט דיברה איתי על ערך האמת.

הרגשתי לא נעים, התבשלתי בפנים, עד שלא יכולתי יותר לעמוד בזה. אמרתי לה: "זה לא נכון, מה שאמרתי." חשבתי שאני "קובר את עצמי באדמה" - ציפיתי לתגובה קשה. אבל אני זוכר עד היום את המבט שלה, את החיוך שלה, את ההערכה שלה - על כך שהודיתי על האמת. יכול להיות שמישהו אחר, במקומי, היה מתחיל לפחד ש"כדאי לשקר" בשביל לקבל אחר כך את המחמאות האלה על ההודאה באמת - אבל אצלי, זו תמונה שנקבעה לחיים, ואני משוכנע שהיא עמוקה מאוד.

זה בדיוק מה שחסר לילדינו: האמון בעצמם. וחסר לנו - האמון בהם. וקודם כול, חסר לנו - האמון בעצמנו. הדרך היחידה לגדל דוברי אמת היא להתחיל להאמין בהם, לתת בהם אמון, להתייחס אליהם באופן אוטומטי כדוברי אמת - ורק במקרים נדירים וחריגים, לחשוד. אותו עיקרון בדיוק, בדיוק כמו שראינו לגבי הילד שלא ידע שהוא מסוגל לדבר: כשמישהו מקבל תמונה עצמית חיובית - מדומיינת, נבנית, מוזנת שוב ושוב - הוא בסופו של דבר הופך אליה.

מקורות ומראי מקומות

1. מכתב מאליהו לרבי אליהו דסלר - יסוד "אדם נפעל כפי פעולותיו" ו"שעת הדמדומים" בתת-ההכרה; ביאור לסוגיית חגיגה ד ע"ב על "מי שמדביק מחשבתו".
2. אגרת התשובה / אגרת הרמב"ן לבנו - עניין המחשבה לפני השינה.
3. של"ה הקדוש, הלכות שבת - "לשם מצוות עונג שבת".
4. רבי ישראל סלנטר - החשיבות שבידיעת מעלות עצמו, לא רק חסרונות.
5. שאר הסיפורים בספר זה - מניסיונו האישי של המחבר, הרב יחיאל יעקובזון, בעבודתו החינוכית.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐